

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

Research Article / Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

Elâzığ Ağızında Üzüm Adları ve Üzüme Bağlı Adlandırmalar

Grape Names And Names Related To Grape In Elazig

Tuğba Gökbayır* - Mehtap Suiçer**

Abstract: Grape is one of the oldest fruits of human history, grown in different geographies for centuries. Grape, which has an important place among fruit species, is estimated to have over 15.000 species. It is known that there are more than 1200 grape varieties in our country. Since grapes are grown in many regions in Turkey, there are many local grape varieties with different characteristics and aromas. It is inevitable that the language of the lands where this fruit, which has such a deep-rooted history, takes place in the vocabulary. It is quite inevitable that Turkish society, which has grown grapes, used in the treatment of diseases, produced molasses and wine since the Uyghur period, includes grapes in their vocabulary. This richness of Turkish, which has a rich vocabulary in terms of grape names and nomenclatures related to grapes, also shows itself in Turkey Turkish dialects. In Elazig, which is suitable for grape cultivation in terms of climate and soil structure, many unique grape species are seen. Each of these grapes has its own unique name. The dialect of Elazig contains many grape names such as Köhnü, Ağın Kırmızısı, Kore, Ağınar, Ternebi, Zehni, Cevzeni, Hasani, Keşbir, Ağın Beyazı and Şilfoni, especially the famous Öküzgözü and Boğazkere varieties. In this paper, the names of local grape species unique to Elazig Dialect will be determined and classified according to their meanings. In addition, the names of the products made from grape fruit and the terms related to viticulture in Elazig will be revealed.

Structured Abstract: Grape is a fruit grown in many places around the world. The homeland of the grape, which has spiral climbing leaves and a deciduous starter fruit, is a large region called Anatolian which includes Turkey and the Caucasus. It has an important place in the viticulture center with its geography and climatic conditions. Grapes grow in almost all regions of Turkey. The regions where grapes are most famous are: Aydın, Denizli, Elazig, Erzincan, Gaziantep, Izmir, Manisa and Tekirdag. Each region or province has its own grape species. When we look at the studies on Turkey Turkish dialects, they are generally considered as phonology, morphology, vocabulary or dictionary studies. Contrary to these studies, which have become traditional in recent years, research on dialects has been further deepened and studies on the structures in the dialects of Turkey Turkish are progressing by gaining a new dimension. In this regard, it is seen that grapes, which have an important place in the vocabulary of Turkish, and the names associated with it have their own unique usage

* Sorumlu Yazar: Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Corresponding Author: Res. Asst., Fırat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures

ORCID 0000-0001-6563-9559

tgokbayir@firat.edu.tr

** Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Res. Asst., Fırat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature

ORCID 0000-0002-6451-0398

omehtap36@gmail.com

Cite as/ Atıf: Gökbayır, T. & Suiçer, M. (2024). Elâzığ ağızında üzüm adları ve üzüme bağlı adlandırmalar. *Turkish Studies - Language*, 19(Ö1), 519-534. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.76770>

Received/Geliş: 31 May/Mayıs 2024

Accepted/Kabul: 25 November/Kasım 2024

Published/Yayın: 30 November/Kasım 2024

Checked by plagiarism software

in each region. Elazığ has a rich vocabulary in terms of local grape names, grape-related names and names of products obtained from grapes. The land and climate in Elazığ and its surroundings provide great opportunities for the spread and development of grape species. The growing conditions allow this fruit to diversify here. Elazığ is one of our important cities that attracts attention with its many unique local grape species. In our country, where more than 1200 grape species are grown, grapes are not consumed only as fruit. In Elazığ, grapes are also used to make local grape products such as wine, vinegar, molasses, fruit pulp, orcik, amulet, and kesce. For this reason, it is inevitable that grapes and many terms related to grapes exist in these lands where grapes have been grown from past to present.

Grape is a Turkish word for the name of a fruit. Clauson, in *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, states that the word grape comes from the root *üz-* “to pluck, to cut”. Mahmud of Kaşgar says that the 11th century Turks used the verb “to be upset” in the sense of “to compete in grape picking”. Based on the word *üzüşmek*, he suggests that the word grape is derived from the verb root “üz-”. In ancient Turks, to upset means “to cut, to tear”. He states that it would be correct to interpret the word *üzüşmek*, mentioned by the Turks in the 11th century, as “mutually, in competition, to intersect and break apart”. In our language, which is rich in fruit names, the word grape is first encountered in written form in Uyghur Turkish, which is the Old Turkish period. It is stated that Uyghurs boil grapes to make molasses and wine and also use them to treat diseases. Although the word grape has evolved closer to its original form among Western Turks, it is sometimes said as “my face” in Egyptian and Kipchak cultural circles close to Anatolia. In sources such as the dictionary of Ibn Muhenna, which has Turkmen influence, it is seen that grape is written as grape. Cuman Turks, my face or dry face; Those in Central Asia, *juzum* or *cucum*; Cultural environments as distant from each other as the ancient Oghuz region and East Turkestan produce grapes; Kalmyk region under the influence of the Western Turks, grapes; The Torguts in the east called it leprosy. In *Dîvânü Lugâti't-Türk*, grape is seen as *yözüm* in Tatar Turkish, *yözöm* in Bashkir Turkish, *jüzim* in Kazakh Turkish, *cüzüm* in Kyrgyz Turkish, and grape in New Uyghur, Azerbaijani and Uzbek Turkish. In the Turkish Language Association's Current Turkish Dictionary, the word grape is defined as “the fruit of the vine, edible fresh or dried and found in clusters”, and in the Compilation Dictionary (Dictionary of Turkish Dialects of Turkey) it is defined as *üzüm/yüzüm/züm*. The relevant word is not included in the Scanning Dictionary. Tuncer Gülensoy defines the meaning of the word grape as “the fruit of the vine, edible both fresh and dried, and found in clusters”. It shows the root of the word as *üz-* + *-(ü)m*, and the *Dîvânü Lugâti't-Türk* meaning of the word is *üzüş-* “to help and compete in picking grapes; It means “to help and compete in cutting ropes and similar things” and shows that the name grape comes from the root of the verb. Additionally, in Yudahin's Kyrgyz Turkish, a grape is given as “a piece of meat”.

In this study, it was also thought that the grape names, which were discussed while preserving the Elazığ dialect characteristics, would contribute to the vocabulary of Turkish. All grape names compiled in this study are classified within themselves. These classification headings are as follows. Classification of Grape Names Specific to Elazığ According to Their Differences in Meaning, Naming Based on Place Names, Naming Based on Personal Names, Naming Based on Simile, Simulation of a Characteristic of a Human Being, Simulation of the Features of Animals, Plants and Other Beings, Naming Based on the Features of Grapes, Reduction of Words, Names Obtained from Grapes Products, Terms Related to Viticulture in Elazığ Dialect, Classification of Grape Names According to Sound Differences.

Based on the scanned sources, Elazığ has 48 different grape names. When these grape names are classified in terms of meaning, there are 7 based on place names, 3 based on personal names, 7 based on analogy, 12 based on the characteristics of the grape itself, and 20 that are not included in any group. It seems that some grape names are not included in the Compilation Dictionary. In this regard, it is thought that this study will also contribute to the Compilation Dictionary. In this study, the names of the products obtained from grapes in Elazığ and the names of viticulture specific to the dialect are also included.

Keywords: Onomastics, Elazığ, Elazığ Dialect, Grape, Grape Names.

Öz: Üzüm, yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalarda yetişen insanlık tarihinin en eski meyvelerindendir. Meyve türleri arasında önemli bir yere sahip olan üzümün 15.000'nin üzerinde türü olduğu tahmin edilir. Ülkemizde bulunan üzüm çeşidinin de 1200'den fazla olduğu bilinmektedir. Türkiye’de birçok bölgede üzüm yetiştirildiği için farklı özellik ve aromalara sahip pek çok yerel üzüm çeşidi görülmektedir. Bu derece köklü bir geçmişe

sahip olan bu meyvenin yetiştiği toprakların dilinin söz varlığında yer alması da vazgeçilmezdir. Uygurlar döneminden itibaren üzüm yetiştiren, hastalıkların tedavisinde kullanan, pekmez ve şarap üreten Türk toplumunun söz varlığında üzüme yer vermesi kaçınılmazdır. Üzüm adları ve üzüme bağlı adlandırmalar bakımından zengin bir söz varlığına sahip olan Türkçenin bu zenginliği Türkiye Türkçesi ağızlarında da kendini göstermektedir. İklim ve toprak yapısı bakımından üzüm yetiştiriciliği için uygun olan Elâzığ ilinde de kendine özgü pek çok üzüm türü görülmektedir. Bu üzümlerin her birinin kendine özgü adı da bulunmaktadır. Elâzığ Ağzı, meşhur Öküzgözü ve Boğazkere çeşitleri başta olmak üzere Köhnü, Ağın Kırmızısı, Kore, Ağınar, Ternebi, Zehni, Cevzeni, Hasani, Keşbir, Ağın Beyazı ve Şilfoni gibi pek çok üzüm adını içerisinde barındırmaktadır. Bu makalede Elâzığ Ağzına özgü yerel üzüm türlerinin adları tespit edilerek anlamlarına göre sınıflandırılacaktır. Ayrıca Elâzığ'da üzüm meyvesinden yapılan ürünlerin adları ve bağcılığa ait terimler de ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ad bilimi, Elâzığ, Elâzığ Ağzı, Üzüm, Üzüm adları.

Giriş

Üzüm, dünyada pek çok yerde yetiştirilmekte olan bir meyvedir. Sarmal tırmanan geniş yapraklı ve yaprak döken bir bitkinin meyvesi olan üzümün ana yurdu Türkiye'yi de içine alan Anadolu ve Kafkasya'yı da kapsayan geniş bir bölgedir. Coğrafya ve iklim koşulları göz önüne alındığında ülkede bağcılık önemli bir yere sahiptir (Akpolat, 2019, s. 10). Üzüm, Türkiye'nin hemen hemen bütün bölgelerinde yetişir. Ülkede üzümün en meşhur olduğu yöreler: Aydın, Denizli, Elâzığ, Erzinan, Gaziantep, İzmir, Manisa ve Tekirdağ'dır. Her bölgenin veya ilin kendine has üzüm türleri bulunmaktadır (Şenocak, 2011, s. 81). Elâzığ ili de kendine özgü birçok yerel üzüm türü ile dikkat çeken önemli iller arasındadır. 1200'ün üzerinde üzüm türünün yetiştirildiği ülkemizde üzüm sadece meyve olarak tüketilmemektedir. Sofralık, şaraplık ve kurutmalık olarak da değerlendirilmektedir (Akpolat, 2019, s. 10). Elâzığ'da üzüm şarap, sirke, pekmez, pestil, orcik, muska, kesmece gibi yöreye özgü üzüm ürünlerinin yapılmasında da kullanılmaktadır.

Elâzığ ve yöresinde arazi ve iklim, üzüm türlerinin yayılmasına ve gelişmesine oldukça olanak sağlamaktadır. Yetiştirme koşulları bu meyvenin burada çeşitlenmesini sağlamaktadır. Elâzığ-Harput, üzüm yetiştirme yolunda Doğu Anadolu'nun önde gelen üretim bölgelerinden sayılmaktadır. Bu sebeple devlet, 1944 yılında İnhisarlar İdaresi'ne Elâzığ'da bir şarap fabrikası kurdurtmuştur. Bu fabrikanın çıkardığı “Buzbağ” şarapları önemli bir rağbet görmektedir. Harput ve dolaylarında üzüm bağlarına, bahçelerden daha fazla bakıldığı için mahsul oranı da fazla alınmaktadır. Mahsul çoğaldıkça ve çeşitler arttıkça üzüm isimleri de artmaktadır (Sunguroğlu, 2013, s. 620). Bu nedenle geçmişten günümüze üzüm yetiştirilen bu topraklarda üzüm ve üzüme ait pek çok terimin yer alması kaçınılmazdır.

üzüm, bir meyve adı olarak Türkçe bir sözcüktür. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*'de üzüm sözcüğünün *üz-* “koparmak, kesmek” kökünden geldiğini ifade etmektedir (Clauson, 1972, s. 288). Kaşgarlı Mahmut, “*üzüşmek*” fiilini, 11. yüzyıl Türklerinin “üzüm toplamada yarış etmek” anlamında kullandığını söyler. *üzüşmek* kelimesinden hareketle üzüm kelimesinin “*üz-*” fiil kökünden türemiş olduğunu öne sürer. Eski Türklerde *üzmek*, “kesmek, koparmak” anlamındadır. 11. yüzyıldaki Türklerin bahsettiği *üzüşmek* kelimesini, “karşılıklı olarak, yarış halinde, keşişmek ve koparmak” anlamında yorumlamanın doğru olacağını ifade eder (Ögel, 2022, s. 327).

Meyve adları bakımından zengin olan Türkçe'de üzüm sözcüğüne yazılı olarak ilk kez Eski Türkçe dönemi olan Uygur Türkçesinde rastlanılmaktadır. Uygurların üzümü kaynatarak pekmez ve şarap yaptığı ayrıca hastalıkların tedavisinde kullandığı ifade edilmektedir (Kartalçık, 2008, s. 664). Her ne kadar Batı Türklerinin arasında üzüm kelimesi, aslına daha yakın bir gelişim göstermiş olsa da Anadolu'ya yakın Mısır ve Kıpçak kültür çevrelerinde bazen *yüzüm* şeklinde söylenmiştir. Türkmen etkisi görülen *İbn Mühenna* sözlüğü gibi kaynaklarda üzümün, *üzüm* şeklinde yazıldığı

görülür. Kuman Türkleri, *yüzüm* veya *kuru yüzüm*; Türkistan'dakiler, *cüzüm* veya *cözüm*; Eski Oğuz sahası ve Doğu Türkistan gibi birbirinden uzak kültür çevreleri *üzüm*; Batı Türklerinin etkisi altındaki Kalmuk bölgesi, *üzüm*; Doğudaki Torgutlar ise *cüzüm* demişlerdir (Ögel, 2022, s. 327-328). Dîvânü Lugâti't-Türk'te *üzüm* (DLT, 2018, s. 937), Çağdaş Türk Lehçelerinden Tatar Türkçesinde *yözüm* (Öner, 2015, s. 588), Başkurt Türkçesinde *yözüm* (Özşahin, 2017: 743), Kazak Türkçesinde *jüzüm* (Koç vd., 2019, s. 200), Kırgız Türkçesinde *cüzüm* (Yudahin, 2011, s. 240), Yeni Uygur (Necip, 2013, s. 449), Azerbaycan (Akdoğan, 1999, s. 770), Özbek Türkçesinde *üzüm* (Üşenmez, vd., 2016, s. 471) şekliyle görülmektedir.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte *üzüm* kelimesi, “asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi”¹, Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü)'nde² ise *üzüm/yüzüm/cüzüm* olarak geçer. Tarama Sözlüğü'nde ilgili kelimeye yer verilmemiştir. Clauson (1972, s. 288), *üzüm* yapısını *üz-* “tek bir koparma hareketi” şeklinde tanımlayarak “bir salkım üzüm, tek bir üzüm” der. Bu anlamda *üzüm* kelimesinin bazı fonetik değişiklikler ile Kaz. *cüzüm*; Uyğ. Civ. *kuruğ üzüm suyu* “kuruyan üzümlerin kaynatılması”; *kuruğ üzüm* ve *ıt üzümü* “yabanî üzümler (köpek üzümü)” ; Hak. *üzüm*; Kıp. *yüzüm* şeklinde tanımlar. Tuncer Gülensoy, üzüm kelimesinin anlamını “asmanın, taze ve kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi” olarak ifade eder. Kelimenin kökünü *üz-* + *-(ü)m* olarak gösterir ve kelimenin DLT'deki *üzüş-* “üzüm toplamakta yardım ve yarış etmek; ip ve benzeri şeyleri kesmekte yardım ve yarış etmek” anlamlarında olup, üzüm adının *üz-* fiil kökünden geldiğini gösterir (Gülensoy, 2007, s. 1008-1009). Ayrıca Yudahin'in Kırgız Türkçesinde bir üzüm et “bir parça et” olarak verilmiştir (Yudahin, 2011, s. 801).

Ad, insanoğlunun yaratılışı kadar eski bir terimdir. Adlar, insanın toplumsal, kültürel ve sosyal kazanımları arasındadır. Ad bireyin, toplum içerisinde yer bulmasının ilk adımı olduğu gibi nesnelere, hayvanlara, bitkilere de kimlik kazandıran insan için var eden önemli bir unsurdur (Alkaya, 2001, s. 1). Meyvelere ad verilirken meyvenin kullanılışı, görünüşü veya yetiştiği yerin dikkate alındığı görülmektedir. Üzüm adlandırmaları yapılırken biçim ve rengine, iriliğine ufaklığına, yetiştiği yöreye, tadına, olgunlaşma dönemine göre yapıldığı bilinmektedir. Kimi zaman da yetiştiren kişinin adını veya lakabını aldığı görülmektedir. Bazı üzüm adları ise hiçbir sınıfa dâhil edilememektedir (Aydın, 2008, s. 131-132). Nerede, nasıl ve neye dayanarak üzüme ad verildiği bilinmemektedir.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında genellikle ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı veya sözlük çalışmaları olarak ele alınmaktadır. Son yıllarda gelenekselleşen bu çalışmaların aksine, ağızlar üzerine yapılan araştırmalar daha da derinleştirilmiş ve Türkiye Türkçesinin ağızlarındaki yapılarla ilgili çalışmalar yeni bir boyut kazanarak ilerlemektedir (Gökbayır, 2022, s. 459). Bu doğrultuda, Türkçenin söz varlığında önemli bir yer edinen üzümün ve ona bağlı adlandırmaların her yörede kendine has kullanımı olduğu görülmektedir. Elâzığ da bu bakımdan dikkat çekmektedir. Elâzığ, yerel üzüm adları, üzüme bağlı adlandırmalar ve üzümünden elde edilen ürünlerin adları bakımından zengin bir söz varlığı ortaya koymaktadır.

Bu çalışma ile Elâzığ ağzı özellikleri korunarak ele alınan üzüm adlarının, Türkçenin söz varlığına bir katkı oluşturması da düşünülmüştür. Bu çalışmada derlenen bütün üzüm adları kendi içinde sınıflandırılmıştır. Adlandırmada esas olduğu düşünülen özellikler sınıflandırmada da esas kabul edilmiştir. Elâzığ ağzından derlenen bütün üzüm adları Derleme Sözlüğünden kontrol edilmiştir. Ancak derlenen bazı adların Derleme Sözlüğünde yer almadığı görülmektedir. Bu bakımdan Derleme Sözlüğüne de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

¹ <https://sozluk.gov.tr/> (2023)

² <https://sozluk.gov.tr/> (2023)

Elâzığ'a özgü üzüm adlarının anlam farklılıklarına göre sınıflandırılması

Elâzığ Ağzı ile ilgili taranan eserlere bakıldığında Elâzığ'a özgü pek çok üzüm adı olduğu görülmektedir. Üzüm adlandırmaları anlam bakımından sınıflandırılırken bir yer veya kişi adıyla benzetme ilişkilerine ve üzümün özelliklerine göre sınıflandırma yapılmaktadır. Bu sınıflandırmalar sayesinde hangi üzümün adını nereden veya ne şekilde aldığı tespit edilmektedir. Elâzığ'a özgü yerel üzüm adlarının anlam bakımından sınıflandırılması yapılırken Vedat Kartalcık'ın *Anadolu Ağızlarında Üzüm Adlandırmaları* (2008, s. 666-683) isimli makalesindeki sınıflandırma başlıkları esas alınmıştır.

Yer adlarına dayalı adlandırmalar

Yer adları, bir yerin tarihini, medeniyetini, kültürünü ve coğrafyasını tanıtmada önemli bir yere sahiptir. Bu adlar zaman içerisinde o sahada yetişen meyve adlarına da verilmektedir. Bunun nedeni o meyveyi diğerlerinden ayrı kılmak ve nereye ait olduğunu bildirmektir. Elâzığ ağzında üzüm türleri adlarını bazen il, ilçe veya köy adından almaktadır. Yetiştirildiği yerin adını alan bu üzümler hem bölgenin tanınırlığını sağlamakta hem de ticari gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu adlandırmalar bazen üzümün rengine göre renk adları ile de pekiştirilmektedir. Bunlar:

ağın beyazı: Ülkemizin en büyük salkımlı üzüm çeşididir (Çakılcıoğlu, 2014, s. 50).

ağın kırmızısı: Üzüm çeşididir (Çakılcıoğlu, 2014, s. 51-52).

ağın: Bir üzüm türüdür (Buran & İlhan, 2008, s. 2; Buran & Oğraş, 2003, s. 187; Gülensoy & Buran, 1994, s. 231).

amasya/amasiya: Uzun süre taze kalan bir çeşit üzüm çeşididir (Buran & İlhan, 2008, s. 5; DS. I. s. 237).

besni/ bésni/ besni üzümü: Bir çeşit çekirdeksiz, çok tatlı, yuvarlak taneli üzümdür (Buran & İlhan, 2008, s. 18; Buran & Oğraş, 2003, s. 188; Gülensoy & Buran, 1994, s. 231; Sunguroğlu, 2013, s. 620; DS. II. s. 640).

derende: Koyu kırmızı renkli az sulu bir üzüm çeşididir (Buran & İlhan, 2008, s. 54; DS. IV. s. 1433).

şintil* üzümü: Öküzgözü büyüklüğünde biraz ekşimsi ve sulu bir üzüm çeşididir (Şenocak, 2011, s. 81).

Kişi adlarına dayalı adlandırmalar

Ağızlarda üzüm adlarının bazılarının kişi ismine veya kişilere verilen lakaplara dayandığı görülmektedir. Ahmedbey, Aloğlu, Bekiroğlu, Boduroğlu, Çulluoğlu, Kösehalil, Nebi Dede gibi (Kartalcık, 2008, s. 674). Elâzığ ağzında da üzüm adları kişi adıyla görülmektedir.

hasani/hasanı: Bir üzüm türüdür. "pembe yanaklı" (Gülensoy & Buran, 1994, s. 234; Sunguroğlu, 2013, s. 620).

karabikri: Bir üzüm türüdür (Sunguroğlu, 2013, s. 621).

tahirnebi/tahannebi/tehennebi/tahirnebi/tenhebi/tehernebi/ternebi: Çekirdeği küçük, kabuğu ince, iri yuvarlak bir cins üzümdür (Buran, 1997, s. 204; Ögel, 2015, s. 161; Şenocak, 2011, s. 81; Buran & İlhan, 2008, s. 202-204; Gülensoy & Buran, 1994, s. 238; Sunguroğlu, 2013, s. 620; DS. X. s. 3800).

Benzetmeye dayalı adlandırmalar

Dilde benzetme yoluyla yapılan pek çok adlandırma vardır. Bu durum üzüm çeşitlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Ağızlarda üzümlerin pek çoğu başka varlıklarla benzerlik ilişkisi kurularak

adlandırılmaktadır. Benzetme ile yapılan bu adlandırmalarda genellikle üzüm şekline, rengine veya tanelerinin büyüklük küçüklüğüne bakılarak adlandırma yapılmaktadır. Benzetilen unsurlar göz, parmak, yanak, kuyruk, meme, yürek gibi organlardır (Kartalcık, 2008, s. 674).

İnsanın bir özelliğinin benzetilmesi

İnsan vücudunun bölümleri, organları, giysileri yahut soyut veya somut bazı özelliklerinin ağızlardaki bazı üzüm adlarını karşıladığı görülmektedir.

hatunmemesi: Uzun beyaz bir çeşit üzüm (Buran & İlhan, 2008, s. 105; DS. VII. s. 2307).

hatunparmağı: Uzun beyaz bir çeşit üzümdür. Çekirdeği büyüktür (Buran & İlhan, 2008: 105; Sunguroğlu, 2013, s. 620; DS. VII. s. 2307).

hırsız kesmez: Bir üzüm türüdür (Sunguroğlu, 2013, s. 620).

Hayvanların, bitkilerin ve başka varlıkların özelliklerinin benzetilmesi

Türklerin hayvan adlarını birçok farklı alanda adlandırma yapmak maksadıyla kullandığı görülmektedir. Bunlardan biri de herhangi bir varlığı hayvanların organlarına benzeterek yapılan adlandırmalardır. Bu adlandırmalar arasında meme ve göz organıyla oluşturulan bitki adları diğerlerine nispetle daha sık kullanılmaktadır. Meme organı ile genellikle üzüm meyvesi işaretlenmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında farklı türdeki üzüm meyveleri; at, eşek, inek, keçi, köpek ve öküz gibi hayvanların meme başlarının büyüklüğüne, şekline ve rengine bağlı olarak inekmemesi, keçimemesi, koyunmemesi vb. şekilde adlandırılmıştır. Ayrıca but, bacak, kuyruk, taban, yürek, baş, göbek ve dil gibi organlarla işaretlenen meyvelerin şekil ve renk bakımından bu organları anımsatması nedeniyle halk ağızlarında böyle bir adlandırmaya gidildiği düşünülmektedir (Sağır, 2022, s. 895).

Hayvan adı + organ adı şeklinde oluşturulan meyve adlarının aşağıda verilen örneklerinde her iki sözcüğün de benzetme ilgisi ile asıl anlamını yitirerek “deyim aktarması” yoluyla oluşturulduğu görülmektedir:

dilki guyruğu/tilki kuyruğu: Bir üzüm adıdır (Ögel, 2015, s. 149). Uzun, iri salkımlı, geç olgunlaşan bir çeşit ak üzümdür (Sağır, 2022, s. 896; Sunguroğlu, 2013, s. 621; DS. X. s. 3932)

keçimemesi: Bir üzüm türüdür (Buran & İlhan, 2008, s. 126). 1. sert kabuklu, iri taneli, uzunca, beyaz ya da kırmızımsı olan bir çeşit üzüm; 2. sırası çok olan, şarap ve pekmez için elverişli siyah bir cins üzüm (Sağır, 2022, s. 896; DS. VIII. s. 2716).

öküzgözü: Siyah ve iri taneli bir cins üzümdür. Fındık büyüklüğünde, siyah renkli ve oldukça şirindir (Buran & İlhan, 2008, s. 163; Şenocak, 2011, s. 81; Sunguroğlu, 2013, s. 621; DS. IX. s. 3328).

Üzümün özelliklerine göre adlandırmalar

Elâzığ ağızında üzümler kendi özelliklerinden kaynaklanan isimlerle adlandırılmaktadır. Bu adlandırmada üzümün bir parçasının veya bir özelliğinin üzümün tamamına ad olduğu görülmektedir. Özellikle üzümün rengi çok belirleyici olmaktadır. Rengi, kokusu, tadı, olgunlaşma dönemi, üzümün toplanmasında oluşan durumlar, toplandıktan sonra işlenmesi gibi özelliklerine göre farklı farklı adlandırmalar bulunmaktadır (Kartalcık, 2008, s. 678).

beyaz üzüm: Bir cins üzüm (Şenocak, 2011, s. 81)

fengi³(kokulu): Bir üzüm türüdür (Sunguroğlu, 2013, s. 620). Doğu, Kuzey ve Orta Anadolu’nun yüksek kesimlerinde doğal olarak yetişen meyvedir. Ufak lakin uzun salkımlar halinde

³ frenk: Osmanlıların Avrupalılara, özellikle Fransızlara verdikleri ad <https://sozluk.gov.tr/>

gelişerek minik, yuvarlak ve parlak görünümüyle dikkat çekmektedir. Kendi aralarında kırmızı renk üzümü, sarı ya da siyah frenk üzümü olarak renklerine ve tatlarına göre de ayrılırken büyüklükleri de yetiştikleri ortama göre farklılaşabiliyor ⁴

kara erik: Yuvarlak ve iri taneli üzüm (Çakılcıoğlu, 2014, s. 52-53).

kırmızı üzüm (Şenocak, 2011, s. 81)

kırmızı (hacı kıran): Bir üzüm türüdür (Sunguroğlu, 2013, s. 620).

kıtkıttı: Bir cins üzüm (Buran & İlhan, 2008, s. 132).

kokulu üzüm: Bir cins üzüm (Şenocak, 2011, s. 81).

siyah ağmıker: Bir cins üzüm (Şenocak, 2011, s. 81).

siyah kurutma: Bir cins üzüm (Şenocak, 2011, s. 81).

kış kırmızısı: Hafif oval ve iri taneli üzümdür (Çakılcıoğlu, 2014, s. 53).

kurutma: Bir üzüm türü (Gülensoy & Buran, 1994: 236; Buran & İlhan, 2008, s. 140; Buran & Oğraş, 2003, s. 196).

goruñ/ goruñgovuk: Koruk, olgunlaşmamış üzüm (Buran & İlhan, 2008, s. 91; DS. VI. s. 2106).

Söz eksiltme

Türkçenin sözlerde görülen eksiltme olayı pek çok dilde görülen bir anlam olayıdır. Eksilti olayına uğramış dil birimidir. Sözlerin anlam değiştirme yollarından biri de çeşitli söz öbeklerini eksiltmeli yapılara dönüştürmektir. Söz dizimi kaynaklı bir anlam değiştirme olayı olarak, iki sözden oluşan herhangi bir söz öbeğinin bir ögesinin eksiltilmesiyle elde edilir ve kalan tek söz, söz öbeğinin anlamını taşır (Karaağaç, 2018, s. 771). Bu anlam olayı üzüm adlarında da karşımıza çıkmaktadır.

besni üzümü -besni/ bésni (Buran & İlhan, 2008, s. 18; Buran & Oğraş, 2003, s. 188; Gülensoy & Buran, 1994, s. 231; Sunguroğlu, 2013, s. 620; DS. II. s. 640).

kaşperüzüm -kaşper (Buran & İlhan, 2008, s. 125; Buran & Oğraş, 2003, s. 195; Gülensoy & Buran, 1994: 235).

Elâzığ ağzında bulunan bazı üzüm adları yukarıda yapılan sınıflandırmalardan hiçbirine dâhil edilememiştir:

abıkeri/ ağbıkeri/ağbikeri: Bir üzüm türüdür (Buran & İlhan, 2008, s. 1; Ögel, 2015, s. 145; Sunguroğlu, 2013, s. 620).

ağmarı: Bir çeşit üzüm (Buran & İlhan, 2008, s. 2; DS. I. s. 105).

aşkar: İri taneli, sert kabuklu, çok tatlı bir çeşit üzümdür (Buran & İlhan, 2008, s. 8; DS. I. s. 358).

ağınar: Bir cins üzüm (Buran & İlhan, 2008, s. 2; Buran, 1997, s. 183).

argını: Bir cins üzüm (Sunguroğlu, 2013, s. 620).

boğazkere/boğazkere: İri taneli, siyah şaraplık üzümdür. Kalın kabuklu ve boğucu, sıralı (Buran & İlhan, 2008, s. 22; Buran & Oğraş, 2003, s. 188; Gülensoy & Buran, 1994, s. 231; Şenocak, 2011, s. 81; Sunguroğlu, 2013, s. 621).

cevüzan: Bir cins üzüm (Buran & İlhan, 2008, s. 29).

⁴ <https://yemek.com/frenk-uzumunun-faydalari/>

cevzeni/cevzani: Bir üzüm türüdür. İri, yuvarlak ve çok tatlıdır (Buran & Oğraş, 2003, s. 189; Gülensoy & Buran, 1994, s. 232; Sunguroğlu, 2013, s. 620).

çıldık: Yabani üzüm, dağ üzümü (Buran & İlhan, 2008, s. 40; DS. III. s. 1158).

çülül: Kuş üzümü (Buran & İlhan, 2008, s. 46; DS. III. s. 1308).

köhnü: Bir cins kara üzüm (Buran & İlhan, 2008, s. 136; Buran & Oğraş, 2003, s. 196; Gülensoy & Buran, 1994, s. 235; Sunguroğlu, 2013, s. 621; DS. VIII. s. 2950).

şilfonu/şilfuni/ şirfoni/ şilfonu/şilfoni: Kırmızıya bakan bir üzüm cinsidir. Şeffaf, kabuğu ince ve küçük çekirdekli (Buran & İlhan, 2008, s. 196; Şenocak, 2011, s. 81; Ögel, 2015, s. 160; Sunguroğlu, 2013, s. 620; DS. X. s. 3777).

keşbir/eşber: Üzüm türüdür. Öküzgözü avarındadır (Buran & Oğraş, 2003, s. 195; Gülensoy & Buran, 1994, s. 235; Sunguroğlu, 2013, s. 621).

şürül: Taneleri küçük, siyah üzüm (Ögel, 2015, s. 160).

şürüm: Dağlarda yetişen bir cins yabani üzüm (Buran & İlhan, 2008, s. 197).

yağbi: Kokulu üzüm (Sunguroğlu, 2013, s. 620).

zehni/zihni: Bir üzüm türü (Buran & Oğraş, 2003, s. 202; Gülensoy & Buran, 1994, s. 239; Sunguroğlu, 2013, s. 620).

geçemcek: Bir üzüm türü (Şenocak, 2011, s. 81)

kaşper/ kaşperüzüm: Paluda yetişen bir tür kara üzüm (Buran & İlhan, 2008, s. 125; Buran, & Oğraş, 2003, s. 195; Gülensoy & Buran, 1994, s. 235).

köre/kora: Olgunlaşmamış üzüm, koruk (Buran & Oğraş, 2003, s. 195; Gülensoy & Buran, 1994, s. 235; DS. VIII. s. 2922).

Üzümünden elde edilen ürünler

Üzüm meyvesi yalnızca meyve olarak tüketilmeyip farklı adlandırmalarla yöreye özgü çeşitli ürünlerin yapımında da kullanılmaktadır. Taze veya kuru şekilde yahut işlenmiş şekli ile tüketilmektedir. Dünyada sofralık, kurutmalık ve şaraplık olarak değerlendirilmekle birlikte ülkemizde bölgelere, illere ve yörelere has ürünlerle de karşımıza çıkmaktadır (Ünal vd., 2020, s. 269). Elâzığ ilinde *bastık, pekmez, kesmece, orcik, çelem, pilit* gibi daha pek çok üzümle yapılan yöreye has ürün görülmektedir.

Üzümler, serin yerlerde saklanır. Saklanan üzümler beyaz ve kırmızı olanlardır. Diğer üzümlerin ömrü oldukça kısadır. Kırmızı üzümler tavana asılarak da saklanır. Kara üzüm, pekmez yapımında kullanılır ve kışın yemek için de kurutulur. Beyaz üzüm ise pestil ve orcik yapımında kullanılır⁵

basduh/ pastih: Pestil, üzüm ya da dut şirasından yapılır. Erik ezmesinden de yapıldığı olur. bağ- bağ basduğu, nişe basduğu, erük basduğu gibi isimlerle ayırt edilir (Buran & Oğraş, 2003, s. 188; Buran & İlhan, 2008, s. 15; Güler, 2012, s. 127; Gülensoy & Buran, 1994, s. 231; Buran, 1997, s. 201).

bekmez: Pekmez (Güler, 2012, s. 127).

çemiç: Kuru üzüm; pestillenmiş dut unu (Buran & İlhan, 2008, s. 38).

⁵ <http://www.turkish-cuisine.org/print.php?id=162&link=http://www.turkish-cuisine.org/regional-cuisine-4/eastern-anatolian-region-126/elazig-162.html>

dolağ/dolağ: Orcik 15-20 cm kadar parçalara bölünür, iki, üç ya da dört parçası bir arada pestile sarılır, bu sarımlara *dolağ* denir (Buran & İlhan, 2008, s. 58; Güler, 2012, s. 138).

goruğ helvası: Üzüm kuruğu kaynatılarak yapılan bir tür. Helva (Buran & İlhan, 2008, s. 91).

ham: Kışlık üzümün ipe dizilmiş (Buran & İlhan, 2008, s. 102).

kaburga: Et, üzüm ve soğanla yapılan pirinç ya da bulgur pilavı (Buran & İlhan, 2008, s. 123).

kesmece: Dut veya üzümünden yapılan kurutulmuş meyve, tatlı, pestil (Buran, 1997, s. 197; Buran & İlhan, 2008, s. 129; Buran & Oğraş, 2003, s. 195; Gülensoy & Buran, 1994: 235)

kırmıtık: Pekmezle yarmadan yapılan tatlı; üzüm şırası ile ince bulgurdan yapılan kuruyemiş (Buran & İlhan, 2008, s. 131).

maleş: Şırayla undan yapılmış üzüm bulamacı, pestil hamuru (Buran & İlhan, 2008, s. 148).

mot: Pekmez (Gülensoy & Buran, 1994, s. 236).

orcik: Ceviz içi ve üzüm şırasının birlikte kurutulması ile yapılan bir kış yiyeceği, cevizli sucuk. (Buran & Oğraş, 2003, s. 198; Buran, 1997, s. 200; Buran & İlhan, 2008, s. 160; Ögel, 2015, s. 158).

pilit: Üzüm şırasıyla nişasta, bulgur ya da un kaynatılıp içine ceviz, badem veya kayısı çekirdeği konulduktan sonra kurutularak yapılan kış çerezi (Güler, 2012, s. 164; Buran & İlhan, 2008, s. 172).

şıkkam: İkinci kalite üzüm şırası (Buran & İlhan, 2008, s. 195).

şilkem/ şirkem: Sıkılmış, şırası alınmış üzüm posası, sıkılmış üzüm ve dut tortusu, küspe (Buran & İlhan, 2008, s. 196; Ögel, 2015, s. 160; Buran, 1997, s. 204).

şiv: Dut ve üzüm posası (Buran & İlhan, 2008, s. 196; DS. X. s. 3788).

şivkam: Üzümden ikinci kez alınan şıra (Buran & İlhan, 2008, s. 197).

tap: Üzüm, dut gibi meyvelerin suyu sıkıldıktan sonra geriye kalan posası (Buran & İlhan, 2008, s. 200).

tükenmez: Bir kapta ekşitilen ve alındıkça içine su eklenerek çoğaltılan üzüm ya da elma, armut, üzüm karışımı (Buran & İlhan, 2008, s. 211).

Elâzığ ağzında bağcılığa ait terimler

Yüzyıllardır Türkiye’de yetişen üzümün sadece kendisine ait adlar değil yaprağı, dalı, yetiştirilip budanmasına dair de birçok kelime söz varlığında yer almaktadır. Üzüm, bağcılığın gelişmiş olduğu coğrafyalarda, özellikle Ege, Akdeniz, Orta Doğu ve Anadolu uygarlıklarında mitolojik devirlerden bu yana bolluğa, berekete ve verimliliğe işaret eden bir meyve olarak kabul edilmiştir. Mistik ve dinî sistemler ile edebî geleneklerde güçlü bir sembol olarak yerini almıştır. Örneğin; Mevlâna’nın dilinde, “üzüm, kuru üzüm, salkım, üzüm salkımı, üzüm tanesi, üzüm çubuğu, üzüm yaprağı, asma, asma dalı, asma yaprağı, koruk, üzüm suyu, üzüm şarabı, şarap, bağ, bağcı” sözlerine sıkça rastlamak mümkündür. Asmanın meyvesi olan üzümün yanı sıra bitkinin diğer organları da söz varlığında yer almaktadır (Sağlam, 2018, s. 8). Her yörenin ağız özellikleri ekseninde asmanın organlarına, bakımına ve kullanımına dair özel adlandırmalar bulunmaktadır. Elâzığ ağzında da üzüme, asmaya, bağa ve bağcılığa dair farklı adlandırmalar görülmektedir.

andal: Üzüm bağlarında evlek sırası (Buran, 1997, s. 183; Buran & İlhan, 2008, s. 6; Buran, & Oğraş, 2003, s. 187).

arış/ eriş: Üzüm asması (Buran & İlhan, 2008, s. 8; Buran & İlhan, 2008, s. 66).

avura etmek: Asma çubuklarını toprağa gömerek yeni kökler elde etmek.

bağ sağma / bağ sağma / bağsağma: Bağ bozmak, bağdan üzümlerin tümünü toplamak; bostan için: “bosdan bozma” denir (Ögel, 2015, s. 146; Güler, 2012, s. 126; Buran & İlhan, 2008, s. 14).

bağman / bağmancı: Bağban, bağlara bakan kimse, bağ bekçisi (Güler, 2012, s. 126; Buran, & İlhan, 2008, s. 14).

bağmancılık / bağmancılık: bağcılık, Bağ bekçiliği (Güler, 2012, s. 126; Buran & İlhan, 2008, s. 14).

baran: Üzüm teveklerinin, meyve ağaçlarının ve bitkilerin bir dizisi, bir sırası (Buran & İlhan, 2008, s. 15; Güler, 2012, s. 126).

bıgılık / bigillik: Üzüm tanesi (Buran & Oğraş, 2003, s. 188; Gülensoy & Buran, 1994, s. 231; Gülensoy & Buran, 1994, s. 231).

bitmek: 1. (orcık, pestil, pekmez ve pilit için) şekerlenmek (Güler, 2012, s. 129).

cenk alma: Üzümün yeşil pas tutması ile ilgili bağ hastalığı (Yalçın & Çalısır, 2012, s. 144)

cer cıngıl: Üzerinde taneleri az küçük üzüm salkımı (Buran & İlhan, 2008, s. 29).

cıngıl: Küçük üzüm salkımı; üzüm salkımındaki küçük salkımcıklar (Buran & İlhan, 2008, s. 30; Güler, 2012, s. 131).

çeç: Sap (Gülensoy & Buran, 1994, s. 232).

çelikleme: Kavak, söğüt, üzüm teveği ve gül dallarını düzgün ve belli ölçülerde keserek toprağa batırıp yetiştirmek (Güler, 2012, s. 133).

hebleme: Asmadaki üzümün olgunlaşmaya başlayan tanelerini yemek, Üzüm salkımındaki üzüm tanelerini tek tek koparmak (Buran & İlhan, 2008, s. 106; Güler, 2012, s. 151).

hevenk: 1. Duvara asılan meyve kümesi; 2. Asmaların altına konulan dikme, dayak (Buran, & İlhan, 2008, s. 107-108).

hortut/ ortot: Kurumuş üzüm asmasının çubuğu, kurumuş dalları (Buran, 1997, s. 195; Buran & İlhan, 2008, s. 160).

keviz: Genellikle üzümlerde görülen bir hastalık (Buran & Oğraş, 2003, s. 195).

kındik: Küçük üzüm salkımı (Buran & İlhan, 2008, s. 131).

kısır almak: Asmaların üzüm vermeyecek filizlerini yolmak (Buran & İlhan, 2008, s. 132).

kısır: Üzüm kütüklerinin filizi (Buran & İlhan, 2008, s. 132).

mahsel: Üzüm teveği (Buran & Oğraş, 2003, s. 197; Gülensoy & Buran, 1994, s. 236).

mahşel: Üzüm Ağacı (Buran & Oğraş, 2003: 197; Gülensoy & Buran, 1994, s. 236).

sahlım: Salım, üzüm salkımı (Buran & İlhan, 2008: 180).

salk: İçinde üzüm sıkılan ağaçtan oyulmuş küvet şeklinde araç; betondan “çarlı” şeklinde yapılanına da denir (Güler, 2012, s. 166; Buran & İlhan, 2008, s. 181; Ögel, 2015, s. 159).

sata: Budanan asmadan kesilen dallar (Buran & İlhan, 2008, s. 182).

serpene: Dala destek verilen ağaç, dik durması, yayılmaması için üzüm teveği dallarına verilen destek (Buran & İlhan, 2008, s. 184).

sete: Üzüm teveğinin kalın dalı (Güler, 2012, s. 167).

tevek: Asma (Buran, 1997, s. 205)

yaprak basmak: Üzüm yaprağını salamura yapmak (Buran & İlhan, 2008, s. 223).

Ses farklılıklarına göre üzüm adlarının sınıflandırılması

Ses düşmesi

Ünsüz düşmesi

Kelime içinde (bir ünsüzden önce), kelime sonunda veya kaynaşma olayı ile iç seste r, n, l gibi akıcı ve sızıcı ünsüzler ile y, g, ğ, k, h gibi ünlüleşme ve sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüzlerin kaybolması olayıdır (Korkmaz, 1992, s. 162).

Ön seste ünsüz düşmesi

k- Ø

keşbir>eşber

İç seste ünsüz düşmesi

-r- Ø

tahirnebi>tehennebi

frenk> fengi

Son seste ünsüz düşmesi

-k> (k>ğ) > - Ø

bağ sağlamak> bağ sağmağ >bağ sağma /bağsağma

Ses türemesi

Kelime ön, iç ve son seslerinde, kelimenin aslında olmayan bir sesin türemesi olayıdır.

Ünsüz türemesi

h türemesi

ortot>hortut

Ermenice’de ort’ot “asmadan budanmış dallar” (Tietze, 2021, s. 488)

Göçüşme

Sözcük içerisindeki iki sesin sıralanışının değişmesi, diğer bir deyişle yer değiştirmesi olayıdır.

hn>nh

tahirnebi> tenhebi

lk>(kl)>hl

salkım> sahlım

Benzeşme

rn>nn

tahirnebi>tehennebi

Hece düşmesi**hi düşmesi**

tahirnebi >ternebi

ir düşmesi

tahirnebi> tenhebi

Diğer ses değişimleri**Ünlü değişimleri****Ünlü daralması****-o->-u-**ortot>ortut⁶**-e->-i-**

zehni>zihni

-o->-u-

şilfoni> şilfuni

Ünlü yuvarlaklaşması**-ı->-u-**

bastık> basduḡ/ pastıḡ

-i->-u

şilfoni> şilfonu

Ünlü kalınlaşması**-e->-a-**

cevzeni>cevzani

Ünlü genişlemesi**-i->-e-**

keşbir>eşber

tahirnebi>tehennebi

Ünlü incelmesi**-a>-e**

kora> kore

tahirnebi>tehennebi

⁶ ort'ot: Ermenice "asmadan budanmış dallar" (Tietze, 2021: 488)

Ünsüz değişimleri**Süreksizleşme**

ş- (ş>ç)> c-

şingıl>cingıl

Sızıcılışma**-k>-h**

bastık> basduh/ pastıh

cenk almağ

koruk> goruğ

bağmancılık> bağmancılığ

-k> -h

dolak >dolağ

Tonsuzlaşma**-b>-p**

bastık> basduh/ pastıh

Tonlulaşma**p->b-**

pekmez>bekmez

k->g-

tilki kuyruğu > dilki guyrugu

frenk> fengi

koruk> goruğ/ gorul/govuk

t->d-/-t->-d-

bastık> basduh/ pastıh

tilki kuyruğu > dilki guyrugu

Süreksizleşme**-ğ->-g-**

tilki kuyruğu > dilki guyrugu

Akıcılışma**-k>-l**

koruk>gorul

Süreklî ünsüzler arasında ses değişmesi**-r->-v-**

koruk >(koluk> koyuk >kowuk)> govuk

-l->-r-

şilfoni>şirfoni

şilkem>şirkem

Sonuç

Üzüm, dünya üzerinde pek çok yerde yetiştirilmekte olan bir meyvedir. Türkiye, bulunduğu coğrafya ve iklim koşulları ile üzüm yetiştiriciliğinde önemli bir yer edinmektedir. Birçok üzüm türüne ev sahipliği yapan Elâzığ, üzüm adları ve üzüme bağlı adlandırmalar bakımından da zengin bir söz varlığına sahiptir. Elâzığ ağzındaki üzüm adları, bölgenin zengin ve kültürel yapısını yansıtan önemli bir dilsel unsurlardan biridir. Bölgesel çeşitliliklerin etkisi, Türkiye'nin diğer bölgelerindeki üzüm adlandırmaları ile karşılaştırıldığında belirginleşmekte ve bu çeşitlilik, Elâzığ bölgesinin bağcılık kültürüyle olan güçlü bağlarını gözler önüne sermektedir. Çeşitli üzüm türlerinin adları, bölgenin iklimi, toprak yapısı ve halk arasındaki geleneksel kullanım kalıpları ile şekillenmektedir. Bu durum, üzüm adlarının halk arasında hem geleneksel anlam kazandığını hem de kültürel hafızada önemli bir yer edindiğini gösterir. Dil ve kültür bağlamında Elâzığ ağzındaki üzüm adlarının bazıları unutulma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle yeni nesil arasında bu yerel isimlerin kullanımı giderek azalmakta ve geleneksel bağcılık kültürüyle bağlantının zayıflamasına ve bazı adların kültürel bellekte kalıcılığını tehdit etmektedir.

Taranan kaynaklardan hareketle Elâzığ'ın kendine has 48 farklı üzüm adı bulunmaktadır. Bu üzüm adları anlam bakımından sınıflandırıldığında yer adlarına dayalı 7, kişi adlarına dayalı 3, benzetmeye dayalı 6, üzümün kendi özelliklerine göre 12, hiçbir gruba dâhil olmayanlar ise 20'dir. Bazı üzüm adlarının Derleme Sözlüğünde yer almadığı görülmektedir. Bu bakımdan çalışmanın Derleme Sözlüğüne ve üzüm adlarının geleceğe taşınmasına da katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ayrıca Elâzığ'da üzümden elde edilen ürünlerin adları ve ağza özgü bağcılığa ait adlandırmalara da yer verilmiştir. Bu doğrultuda, araştırmacılara hem dilin kültürel derinliğini hem de bu kültürün sürdürülebilirliği adına yapılacak çalışmalar için önemli katkılarda bulunacağı ifade edilebilir.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:

1. Yazar/First author %50,
2. Yazar/Second author %50.

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Kaynakça

- Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne büyük sözlük*. Beşir Yayınları.
- Akpolat, E. (2019). *Elazığ yöresinde yetiştirilen üzümlerdeki ve üzüm ürünlerindeki polifenollerin HPLC DAD ile tayini* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Alkaya, E. (2001). Tatar Türklerinin kullandığı türkçe kişi adları üzerine bir değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 1-25.
- Aydın, M. (2008). Ordu ve yöresi ağızlarında armut adları. *Turkish Studies*, 3(3) Spring. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.333>
- Buran, A. (1997). *Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Buran, A. & Oğraş, Ş. (2003). *Elazığ ili ağızları* (Editör: Varol Asaf). Elazığ Kültür Kurultayı.
- Buran, A. & İlhan, N. (2008). *Elazığ yöresi söz varlığı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford.
- Çakılcıoğlu, K. (2014). *Elazığ ilinde bağcılık*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı.
- Çalkan Sağlam, Ö. & Sağlam, H. (2018). İnsanlık tarihinde üzümün önemi. *Journal of Agriculture* 1(2), 1-10.
- Gökbayır, M. (2022). Türkiye Türkçesi ağızlarında yardımcı fiil olarak dök-. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi/International Journal of Turkic Dialects (TÜRKİAD)*, 6(2), 459-465. <https://doi.org/10.30563/turklad.1195508>
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. & Buran, A. (1994). *Elazığ ve yöresi ağızlarından derlemeler 1*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güler, Z. (2012). *Harput ağzı*. Manas Yayınları.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kartalcık, V. (2008). Anadolu ağızlarında üzüm adlandırmaları. *Turkish Studies*, 3(5), 663-711. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.447>
- Koç, K. & Bayniyazov, A. & Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mahmut, K. (2018), *Dîvânü Lugâti't- Türk*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Necip, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2015). *Harput ağzı fonetik ve morfoloji* (Yayına hazırlayanlar: Alkaya, E. Çakmak, M. C.). Manas Yayınları.
- Ögel, B. (2022). *Türk kültür tarihine giriş Türklerde ziraat kültürü (Göktürklerden Osmanlılara)*. C. II, 325-330, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Sağır, C. (2022). Türkiye Türkçesi ağızlarında hayvanlarla ilişkilendirilen meyve adları. *Söylem Filoloji Dergisi*, 7(3), 889-900. <https://doi.org/10.29110/soylemdergi.1133890>
- Sunguroğlu, İ. (2013). *Harput yollarında*. C.2. İşaret Yayınları.
- Şenocak, E. (2011). Türk halk kültüründe ve mitolojik bağlamda üzümün yeri'. *Türk Kültüründe Üzüm ve İncir* (Editörler: Eren Akçiçek, Pınar Dönmez Fedakâr). Egetan Basın Yayınları.
- Tietze, A. (2021). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi lügati 3 (F-J)* (Ed.: Emine Yılmaz & Nurettin Demir). TÜBA.
- Türkiye'de halk ağzından Derleme Sözlüğü* (1965). (I-XII). Türk Tarih Basımevi.
- Ünal, M. S. & Uçaş, C. & Sezgin, H. (2020). Midyat/Mardin ilçesinde yöresel üzüm çeşitlerini değerlendirilme şekilleri. *Bahri Dağdaş Bitkisel Araştırma Dergisi* 9(2), 268-279.
- Üşenmez, E. & Boltabayev, S. & Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe-Türkçe sözlük*. Türk Dünyası Vakfı.
- Yalçın, S.K. & Çalışır, R. (2012). Elazığ ağzında görülen deyimler üzerine bir değerlendirme. *TEKE*, 1(3), 136-157. <https://doi.org/10.7884/teke.57>
- Yudahin, K. K. (2011). *Kırgız sözlüğü* (Çeviren: Abdullah Taymas). Türk Dil Kurumu Yayınları. <http://www.turkish-cuisine.org/print.php?id=162&link=http://www.turkish-cuisine.org/regional-cuisine-4/eastern-anatolian-region-126/elazig-162.html> 01.06.2023
- <https://sozluk.gov.tr/> 5 Haziran 2023.
- <https://sozluk.gov.tr/> 5 Haziran 2023.
- <https://sozluk.gov.tr/> 6 Haziran 2023.
- <https://yemek.com/frenk-uzumunun-faydalari/> 6 Haziran 2023.